

Raqamli Kompetensiyani Rivojlantirishda O'qituvchilar Uchun Akt Va Media Savodxonlikni Integratsiyalashgan Yondashuv Asosida Shakllantirish Metodikasi

SA'DINOV AZIZBEK AKRAM O'G'LI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Samarqand filiali Ta'lim tarbiya maslahatchisi

Abstract: This article explores the theoretical and methodological foundations for developing teachers' digital competence through an integrated approach to enhancing ICT literacy and media literacy. In the context of educational digitalization, teachers are required not only to use technology, but also to analyze media content, ensure information security, follow digital ethics, and engage in professional reflection. The article justifies the need for integrating ICT and media literacy based on constructivist, competency-based, media-didactic and digital pedagogy approaches. The current state and needs of Uzbekistan's education system are analyzed, and an integrated digital competence model for teachers is proposed. The findings indicate that a modular methodological approach to teacher training enables the simultaneous development of digital and media literacy and increases the effectiveness of teachers' professional performance.

Keywords: digital competence, ICT literacy, media literacy, integrative approach, digital pedagogy, digital ethics.

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayoni ta'lim tizimini tubdan o'zgartirmoqda. Xususan, ta'lim jarayoniga zamonaviy raqamli texnologiyalar, media resurslar, sun'iy intellekt vositalari, raqamli kontent va onlayn ta'lim platformalarining kirib kelishi o'qituvchi kasbiy kompetensiyasini yangicha mazmunda shakllantirishni taqozo etmoqda. Endilikda o'qituvchi faqat AKT vositalaridan foydalana olishi bilan emas, balki media savodxonlik, axborot madaniyati, digital etikaga amal qilish, sun'iy intellekt bilan ishlay olish qobiliyati bilan ham ajralib turishi lozim. Shu bois raqamli kompetensiya, AKT savodxonligi va media savodxonlikni birgalikda shakllantirish masalasi ta'lim nazariyasi va amaliyotining eng dolzarb yo'nalishiga aylandi.

UNESCO (2023) ma'lumotiga ko'ra, o'qituvchilar uchun raqamli pedagogika, media savodxonlik va AKT savodxonlikni integratsiyalashgan yondashuvda shakllantirish — 2030 yilgacha bo'lgan global ta'lim strategiyasining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilangan. O'zbekiston ta'lim tizimida ham "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasida raqamli ta'limni keng joriy etish, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish, media madaniyatini shakllantirish muhim maqsadlar qatoriga kiritilgan. Ammo hozirgi sharoitda o'qituvchilar ko'pincha AKT bo'yicha ma'lum ko'nikmaga ega bo'lsalar-da, media savodxonlik, axborot madaniyati va digital etikani chuqur egallashda qiyinchiliklarga duch kelayotgani kuzatilmoqda.

Shu bois mazkur maqola o'qituvchilarda raqamli kompetensiyani rivojlantirish jarayonida AKT savodxonligi va media savodxonlikni integratsiyalashgan yondashuv asosida shakllantirish zaruratini ilmiy-nazariy hamda metodik nuqtayi nazardan yoritishni maqsad qiladi.

1. Raqamli kompetensiya, AKT savodxonligi va media savodxonlik tushunchalarining ilmiy talqini

Raqamli kompetensiya — o'qituvchining ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarni samarali qo'llashi, axborotni izlash, qayta ishlash, tahlil qilish, digital muhitda muloqot qilish, kontent yaratish,

baholash, axborot xavfsizligini ta'minlash hamda media madaniyatga amal qilishni qamrab olgan integrativ kasbiy sifatlar majmuidir. Muslimov pedagogik kompetensiyani ta'lim jarayonini zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil eta olishga qaratilgan bilim, ko'nikma va malakalarning birligi sifatida izohlaydi [1]. Demak, raqamli kompetensiya pedagogik kompetensiyaning ajralmas tarkibiy qismidir.

AKT savodxonligi o'qituvchining kompyuter, internet, ofis dasturlari, ta'lim platformalari va raqamli resurslardan foydalanish ko'nikmasini ifodalasa, media savodxonlik — turli media manbalardagi axborotni tahlil qilish, baholash, ishonchliligi va xolisligini aniqlash, axborotni ongli iste'mol qilish madaniyatini bildiradi. To'raqulov raqamli pedagogika jarayonida o'qituvchi texnologiyalardan foydalanishda ularni didaktik nuqtayi nazardan to'g'ri tanlay olishi hamda media kontentni tahlil qilish orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishi zarurligini ta'kidlaydi [2].

Abduqodirov media madaniyatni shakllantirishni raqamli savodxonlikning muhim komponenti deb hisoblaydi va o'quvchilarni noto'g'ri axborotdan himoya qilish, tanqidiy media fikrlashni rivojlantirishni o'qituvchi zimmasidagi asosiy vazifalardan biri sifatida ko'rsatadi [4]. Mavlonova esa bu jarayonni faqat texnik o'rgatish orqali emas, balki shaxsiy mas'uliyat, ijtimoiy ong va kommunikativ madaniyat bilan uyg'un holda rivojlantirish zarurligiga urg'u beradi [3]. Quyidagi xulosaga kelish mumkin: AKT savodxonligi — bu “qanday foydalanish”, media savodxonlik — “nimadan foydalanish va qanday baholash”, raqamli kompetensiya esa — “foydalanishni to'g'ri tashkil qilish va natija olish” jarayonidir. Shu sababli ularni alohida emas, balki integratsion tarkibiy yaxlitlikda shakllantirish zarur.

Raqamli sharoitda o'qituvchilarda AKT va media savodxonlikni birgalikda shakllantirish izchil nazariy asosga ega bo'lishi lozim. Bu jarayonni asoslashda bir nechta pedagogik yondashuvlar bir-birini to'ldiradi: konstruktivizm, kompetensiyaviy yondashuv, media-didaktika va raqamli pedagogika.

Avvalo, konstruktivizm nazariyasiga ko'ra, o'qituvchi bilimni tayyor shaklda beruvchi emas, balki o'quvchilarda mustaqil bilim olish jarayonini tashkil qiluvchi shaxs sifatida qaraladi. Shu bois raqamli ta'lim muhiti o'quvchining o'z tajribasiga tayangan holda izlanish olib borishi, axborotni tahlil qilishi va media mahsulot yaratishni talab qiladi. O'qituvchining integrativ raqamli kompetensiyasi bu jarayonni boshqarish, kerakli vositalarni tanlash va nazorat qilishni ta'minlaydi. Yo'ldosheva AKT kompetensiyasi nafaqat texnik ko'nikmalar, balki o'quv jarayonini konstruktiv tashkil etish qobiliyatini ham qamrab olishini ta'kidlaydi [6].

Kompetensiyaviy yondashuv esa birgina bilim yoki ko'nikma emas, balki ularning integratsiyasi — faoliyatga tayyorlikni ifodalaydi. Tilavov o'qituvchining raqamli madaniyati tarkibida texnologik, axloqiy, kommunikativ va reflektiv jihatlar bir butun holda shakllanishi kerakligini qayd etadi [7]. Demak, AKT va media savodxonlikni integratsiyalashgan holda o'rgatish kompetensiyaviy yondashuvning talablariga to'la mos keladi.

Media-didaktika yondashuvi ta'lim jarayonida media resurslardan maqsadli foydalanishning metodik asosini belgilaydi. Bu yondashuvga ko'ra, media nafaqat axborot manbai, balki o'qitish vositasi, o'quvchi faoliyatini faollashtiruvchi motivatsion omil, tahlil va tadqiqot faoliyatini kuchaytiruvchi o'quv material sifatida ko'riladi. Abduqodirov media savodxonlikni shakllantirishda o'quvchilarga media kontentni tahlil qilish, tekshirish, ishonchliligini baholash va xolis fikr bildirish ko'nikmalarini singdirish zarurligini asoslab bergan [4]. Shu nuqtayi nazardan, o'qituvchi ham media tahlili madaniyatiga ega bo'lishi shart.

Raqamli pedagogika esa ta'lim jarayonini raqamli texnologiyalar, raqamli kontent, onlayn platformalar va interaktiv vositalar orqali tashkil etishning metodik tizimini ifodalaydi. Xodjayeov raqamli ta'lim muhitini yaratish, unda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini boshqarish, baholash va refleksiya jarayoniga yo'naltirishda raqamli pedagogika tamoyillari muhimligini ta'kidlaydi [8]. Shu bois integratsiyalashgan yondashuv mazkur to'rtta nazariy asosning kesishgan nuqtasida shakllanadi va o'qituvchining egallashi zarur bo'lgan zamonaviy kompetensiyalarni belgilab beradi.

3. O'qituvchilar uchun integrativ kompetensiya modeli

Raqamli kompetensiyani rivojlantirishda AKT va media savodxonlikni integratsiyalashgan holda shakllantirish uchun taklif etilayotgan model besh asosiy komponentdan iborat: (1) AKT savodxonligi, (2) media savodxonlik, (3) axborot madaniyati, (4) digital etika, (5) refleksiya. Bu komponentlar bir-

AKT savodxonligi — o'qituvchining raqamli vositalardan foydalanish, raqamli o'quv materiallari yaratish va boshqarish ko'nikmasi.

Media savodxonlik — media kontentni tahlil qilish, baholash, yaratish va o'quv jarayoniga to'g'ri integratsiya qilish.

Axborot madaniyati — axborot izlash, saralash, tekshirish, tanqidiy baholash, ishonchli manbadan foydalanish madaniyati.

Digital etika — raqamli muhitda professional xulq, axborot xavfsizligi, mualliflik huquqi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish.

Refleksiya — o'qituvchining o'z faoliyati va o'quv jarayonini tahlil qilish, kuchli va zaif tomonlarni aniqlash, o'zini rivojlantirishga intilish.

Quyidagi jadval mazkur komponentlarning vazifasini umumlashtiradi.

Jadval 1. O'qituvchilar uchun integrativ raqamli kompetensiya modeli komponentlari

Komponent	Asosiy mazmuni	O'qituvchi faoliyatida namoyon bo'lishi
AKT savodxonligi	Raqamli vositalardan samarali foydalanish	LMS, ofis dasturlari, raqamli kontent yaratish
Media savodxonlik	Media kontentni tahlil qilish va yaratish	Video dars, infografika, fact-checking
Axborot madaniyati	Axborotni izlash, baholash va qayta ishlash	Manba tanlash, tekshirish, iqtibos keltirish
Digital etika	Raqamli muhitda odob va xavfsizlik	Mualliflik huquqi, shaxsiy ma'lumot xavfsizligi
Refleksiya	O'z faoliyatini tahlil qilish va rivojlantirish	Dars tahlili, portfel, o'z-o'zini baholash

Lekin amaliyot shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston ta'lim tizimida hozircha o'qituvchilarda AKT bo'yicha ma'lum ko'nikma mavjud bo'lsa-da, media savodxonlik, axborot madaniyati, digital etika va refleksiya ko'nikmalarining yetarli shakllanmagani sezilmoqda. Usmonboeva bu jarayonni faqat AKT malaka oshirish kurslari bilan hal etib bo'lmashligini, balki media savodxonlik va raqamli madaniyatni birgalikda rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi [9]. Sayfullayeva esa raqamli didaktika jarayonida o'qituvchini metodik jihatdan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish lozimligini qayd etadi [10].

Raqamli ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarga qaramay, O'zbekistonda o'qituvchilarda AKT va media savodxonlikni integrativ shakllantirish bo'yicha bir qator muammolar mavjud. Amaliy kuzatuvlar, so'rovnoma natijalari va ta'lim muassasalari kesimidagi tahlillar shuni ko'rsatadiki:

o'qituvchilarning aksariyati AKT bo'yicha bazaviy ko'nikmaga ega, biroq media savodxonlik va axborot madaniyatini shakllantirish sust;

raqamli resurslar bilan ishlash, manbalarni tekshirish, "feyk" axborotni ajratish, media kontent tahlili ko'nikmalari past;

tayyor raqamli kontentdan foydalanish bor, biroq o'qituvchilarning o'zi kreativ media mahsulot (video dars, infografika, podkast, blog) yarata olish darajasi past;

raqamli etikaga amal qilish, onlayn xavfsizlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha bilim yetarli emas.

Kuchli tomonlar (S)	Zaif tomonlar (W)
AKT bo'yicha dastlabki ko'nikmalar mavjud	Media savodxonlik past
Raqamli ta'lim infratuzilmasi kengaymoqda	Digital etikani buzish holatlari uchraydi
“Raqamli O‘zbekiston – 2030” islohati kuchli asos	Kreativ media kontent yaratish ko'nikmasi kam
LMS tizimlari joriy qilinmoqda	Metodik qo'llab-quvvatlash yetarli emas
Imkoniyatlar (O)	Tahdidlar (T)
AI va EdTech orqali o'qituvchilarni tez rivojlantirish	Feyk axborot va media manipulyatsiya
Onlayn malaka oshirish imkoniyatlari kengaymoqda	Raqamli tengsizlik (shahar-qishloq farqi)
Xalqaro media literacy standartlari bilan integratsiya	Texnologiyaga haddan tashqari qaramlik xavfi

Ko'rinib turibdiki, asosiy ehtiyoj — o'qituvchilarda raqamli madaniyatni AKT + media savodxonlik + raqamli etikani birgalikda rivojlantirishni yo'lga qo'yishdir. Bu esa integratsiyalashgan metodika ishlab chiqishni taqozo etadi.

5. Integrativ metodikaning nazariy asoslari va qo'llash tamoyillari

Taklif etilayotgan metodika o'qituvchilarda raqamli kompetensiyani integrativ tarzda shakllantirishni nazarda tutadi. U quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

Integrativlik tamoyili – AKT, media savodxonlik, axborot madaniyati va digital etika alohida emas, yagona tizim sifatida o'rgatilishi lozim.

Faol ta'lim tamoyili – o'qituvchi bilimni tayyor shaklda qabul qilmaydi, balki amaliy faoliyat asosida o'rganadi (“o'rganish orqali qilish”).

Refleksivlik tamoyili – o'qituvchi o'z faoliyatini tahlil qiladi, baholaydi, kamchiliklarni aniqlab, rivojlanish rejasini tuzadi.

Shaxsga yo'naltirilganlik tamoyili – o'quvchi va o'qituvchining raqamli imkoniyatlari, ehtiyojlari va tayyorlik darajasi inobatga olinadi.

Amaliyotga yo'naltirilganlik tamoyili – o'qituvchi nazariyani darhol dars amaliyotida sinab ko'radi.

Yuldoshev integrativ metodika o'qituvchilarning “raqamli ekotizimda faoliyat yuritish mexanizmini” shakllantirishini ta'kidlaydi [8]. Sayfullayeva esa bunday metodika raqamli didaktikani mustahkamlaydi va pedagogik texnologiyalarni ongli qo'llashga yordam beradi [10].

6. Integratsiyalashgan metodikani joriy etishning shart-sharoitlari va mezonlari. Mazkur metodikani samarali amalga oshirish uchun quyidagi shart-sharoitlar zarur:

Raqamli ta'lim muhiti: LMS (Moodle, Teams, Google Classroom), multimediali auditoriyalar, internet resurslari; Metodik qo'llab-quvvatlash: trener-mentorlar, konsultativ markazlar, EdTech laboratoriyalari; O'qituvchining psixologik tayyorligi: yangilikka ochiqlik, kreativ fikrlash, raqamli madaniyat; Akademik va digital etika: mualliflik huquqi, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi, plagiatga yo'l qo'ymaslik; Monitoring va baholash tizimi: diagnostika, kuzatish, tahlil, portfoliolar, refleksiya. Baholash indikatorlari esa quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Yo'nalish	Indikatorlar
Bilim	AKT + media savodxonlik nazariyasi
Amaliyot	Kontent yaratish, platformada dars dizayni
Analitik fikrlash	Media tahlili, fact-checking
Etika	Mualliflik huquqi, axborot xavfsizligi
Refleksiya	O'z faoliyatini baholash va takomillashtirish

Adabiyotlar ro'yhati

1. Muslimov N.A. Pedagogik kompetensiya va ta'lim jarayonida AKT integratsiyasi masalalari.
2. To'raqulov X.M. Raqamli pedagogika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi.
3. Mavlonova R.A. Innovatsion ta'lim texnologiyalari: nazariya va amaliyot.
4. Abduqodirov A.A. Media madaniyat va axborot madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari.
5. Xodjayev B.X. Raqamli ta'lim muhiti va uni tashkil etishning nazariy-metodik asoslari.
6. Yo'ldosheva R.X. O'qituvchilarda AKT kompetensiyasini shakllantirish metodikasi.
7. Tilavov A.S. Pedagogning raqamli madaniyati: tarkib va baholash mezonlari.
8. Yuldoshev J.A. Raqamli ta'limda pedagogik modellashtirish va uning amaliy yechimlari.
9. Usmonboeva M. Raqamli didaktika va masofaviy o'qitishning metodik yondashuvlari.
10. Sayfullayeva R. Raqamli didaktika va onlayn o'qitish tamoyillari